

УДК 37.01:376-056.26

Лариса Яценюк,

*старший викладач кафедри
педагогіки, психології та
корекційної освіти РОІППО*

Рада Козак,

*методист кабінету інтернатних
закладів, корекційної та інклюзивної
освіти РОІППО*

Сучасні підходи щодо організації навчального процесу дітей з особливими освітніми потребами

У статті розглянуті питання сучасних підходів щодо організації навчального процесу дітей з особливими освітніми потребами за різними формами навчання. Розкрито особливості навчальної діяльності за інклюзивною формою освіти, висвітлені питання організації освітнього процесу в спеціальних навчальних закладах, з урахуванням їх поетапного переходу на нові навчальні плани та програми.

Ключові слова: *інклюзія, інтеграція, адаптації, модифікації, Державний стандарт.*

В статье рассмотрены вопросы современных подходов организации учебного процесса детей с особыми образовательными потребностями с разными формами обучения. Раскрыты особенности учебной деятельности инклюзивной формы образования, освещены вопросы организации образовательного процесса в специальных учебных заведениях, с учетом их поэтапного перехода на новые учебные планы и программы.

Ключевые слова: *инклюзия, интеграция, адаптации, модификации, Государственный стандарт.*

The article considers the issues of modern approaches to the organization of the educational process for children with special educational needs for various forms of education. The peculiarities of the educational activity of the inclusive form of education are revealed, the issues of the organization of the educational process in special educational institutions are covered, taking into account their gradual transition to new curricula and programs.

Key words: *inclusion, integration, adaptation, modification, State Standard.*

Актуальність статті зумовлена сучасними вимогами нової української школи щодо соціальних перетворень і гуманізації освіти дітей з особливими освітніми потребами за різними формами навчання, збільшенням кількості дітей з особливостями психофізичного розвитку з комбінованими порушеннями.

Система спеціальної освіти в Україні динамічно розвивається за різними формами. Сучасні підходи щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами потребують оновлення нормативної бази, впровадження інноваційних методів корекційного впливу, створення відповідних умов, що будуть сприяти формуванню інклюзивного (інтегрованого) освітнього простору та забезпечувати рівний доступ до якісної освіти всіх дітей.

Аналіз наукових досліджень Бондара В.І., Колупаєвої А.А., Синьова В.М., Найди Ю.М. та інших визначає основні напрямки організаційно-методологічних засад навчання дітей з особливими освітніми потребами. Науковці наголошують на необхідності модернізації системи спеціальної освіти шляхом розвитку всіх форм навчальної діяльності, які комплексно взаємодоповнюють одна одну. Залучення теоретичних та практичних досягнень згаданих авторів і наше бачення проблеми сприятиме ґрунтовнішому розумінню сучасних підходів організації навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Мета дослідження – проаналізувати нормативно-правове забезпечення процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами за інклюзивною формою та в умовах спеціального закладу освіти.

Завдання: розкрити особливості спеціальних підходів навчання, індивідуалізації освітнього процесу із застосуванням технологій інклюзивної освіти, впровадженням Державного стандарту спеціальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Викликом суспільства є процес активного впровадження інклюзивної форми навчання в Україні, починаючи з 2012 року.

На Рівненщині інклюзивною формою освіти охоплено 409 дітей, які навчаються у 319-ти інклюзивних класах. За індивідуальною формою здобувають освіту 853 дитини, в спеціальних навчальних закладах навчається 1760 дітей дошкільного та шкільного віку. В 9 спеціальних класах навчається 61 учень.

Аналіз кількості дітей з особливими освітніми потребами охоплених інклюзивною формою освіти виявляє стійку динаміку збільшення: у 2014/2015 навчальному році інклюзивною формою освіти було охоплено 84 дитини, а станом на 2016/2017 навчальний рік навчається 409 дітей. Зазначена статистика актуалізує питання впровадження інклюзивної освіти.

На думку науковця О. В. Колишкіна [2, с. 1], інклюзивна школа – це заклад освіти, відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їх фізичних, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей. Він повинен забезпечувати безбар'єрне середовище, адаптовані навчальні програми та плани, методи та форми навчання, залучення батьків, співпрацю з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей. На найближчу перспективу кожний освітній заклад має відповідати потребам дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

З метою реалізації комплексних завдань спеціальної освіти відбувається процес активного створення нових структур – інклюзивно-ресурсних центрів (Центр) шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій.

Протягом 2018-2019 років у Рівненській області планується відкриття 24-ти інклюзивно-ресурсних центрів.

Специфікою новостворених установ є те, що вони будуть не тільки виявляти дітей з особливими освітніми потребами, здійснювати комплексну, багатопрофільну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, але й в умовах Центру надавати корекційно-розвиткову допомогу дітям з особливими освітніми потребами різної спрямованості відповідно до Постанови КМУ від 12.07.2017 р. за № 545 [3].

На засадах демократизації освітньої політики та реформування системи інституційного навчально-виховного середовища здійснюється поступова реорганізація спеціальних шкіл та шкіл-інтернатів для дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Затримка психічного розвитку не є стійким незворотнім психічним порушенням. Під впливом кваліфікованої корекційної допомоги практичного психолога, вчителя-логопеда діти із ЗПР досягають стабільних успіхів у навчанні та в подальшому мають можливість опанувати Державний стандарт базової повної загальної середньої освіти.

Припинення набору учнів до підготовчого та першого класів спеціальної школи для дітей із ЗПР з 1 вересня 2017 року та забезпечення можливості навчання вказаної категорії дітей у спеціальних та інклюзивних класах у закладах загальної середньої освіти реалізує їхнє право на виховання в сім'ї та сприятиме процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Відбулись зміни в процесі організації інклюзивного навчання. Зокрема, відповідно до Постанови КМУ від 9 серпня 2017 р. за № 588, для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу у класі з інклюзивним навчанням кількість учнів з особливими освітніми потребами становить:

- одна-три дитини із числа дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями тощо;

– не більш як двоє дітей із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) або тих, що пересуваються на візках [4, с. 1].

Визначено тривалість групових та індивідуальних корекційно-розвиткових занять, наповнюваність груп відповідно до індивідуальних особливостей дітей, кількість годин для їх проведення.

Розроблено нову структуру індивідуальної програми розвитку, яка укладається на дитину з особливими освітніми потребами, що здобуває освіту за інклюзивною формою. Документ містить 15 пунктів, які визначають план дій щодо реалізації навчальних спроможностей дитини з особливостям психофізичного розвитку протягом навчального року.

Спеціальних підходів потребує сам процес навчання за інклюзивною формою. Виходячи з потреб та можливостей учня з особливими освітніми потребами, він може вивчати шкільні предмети наступним чином:

- відповідно до загальноосвітніх навчальних програм;
- з адаптацією навчальних програм,
- зі зміною навчальних програм та формулюванням кінцевих цілей навчання – Модифікована програма.

Шляхом адаптування навчальних програм зі шкільних предметів здійснюється узгодження загальноосвітніх навчальних програм з можливостями дитини, з точки зору кінцевих цілей процесу його шкільної та соціальної інтеграції. Кожен компонент навчальної програми може бути адаптований наступним шляхом:

1. Вилучення (виключення) деяких компетенцій, змістів (одиниць змісту), які діти з особливими освітніми потребами важко засвоюють або взагалі не засвоюють. Такий же підхід може застосовуватися і щодо навчального плану, з якого можуть бути виключені деякі шкільні дисципліни, які учні не можуть освоїти.

2. Об'єднання на рівні навчальних програм або навчального плану, інакше кажучи інтегрування двох або більше дисциплін, таких, як географія-біологія, або математика-фізика, або історія-географія, або в рамках однієї дисципліни (компетенції, змісту). Інтеграція дисциплін може бути частковою, з відбором зазначених тем. Поєднання може здійснюватися як на рівні компетенцій, так і на рівні навчального матеріалу, близьких або споріднених тем.

3. Розширення, під яким розуміється застосування допоміжних прийомів засвоєння матеріалу, з використанням альтернативної мови спілкування (для дітей з сенсорними обмеженнями можливостей). Розширення не передбачає інформування більшої кількості компетенцій, ніж зазначені в базовій навчальній програмі, ні підвищеного змісту обсягів змістів (теми, твори, лінгвістичний матеріал і ін.). Передбачається, що можуть бути здійснені додаткові види діяльності по ознайомленню, практичному засвоєнню, консолідації матеріалу.

Модифікована програма (МП) передбачає вибір певних змістів із загальноосвітніх навчальних програм по шкільній дисципліні, яка призначена для дітей без особливих освітніх потреб; змістів, які, як вважається, можуть бути засвоєні дітьми з особливими освітніми потребами, і відмова від змістів з високим ступенем складності.

Модифікована програма передбачає зміну кінцевих цілей освіти/субкомпетенцій, встановлених в загальноосвітніх програмах відповідного року навчання по шкільному предмету в залежності від потенціалу розвитку і навчальних потреб учня. Ці зміни можуть відображати знання і вміння, зазначені в загальноосвітніх програмах на інший рік навчання. Може передбачатися також збільшення або зменшення кількості і/або складності кінцевих цілей, передбачених на відповідний рік навчання.

Учень з особливими освітніми потребами може вивчати одні дисципліни на основі загальноосвітніх навчальних програм, а інші згідно адаптованих або модифікованих навчальних програм.

Оцінка шкільних результатів дітей з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до:

- оцінки по відношенню до індивіда, яка вимірює індивідуальний прогрес учня протягом свого унікального процесу розвитку і навчання;
- оцінка по відношенню до навчальних програм, на підставі якої оцінюються досягнення учня в процесі проходження навчальних програм (загальної або адаптованої) [5, с. 10].

За останні роки в системі спеціальної освіти відбулись якісні зміни. У зв'язку з переходом загальноосвітньої школи на 12-річний термін навчання, удосконалено структуру спеціальної школи, всіх її видів. Зокрема, для спеціальних шкіл сліпих, слабозорих, глухих, слабочуючих та дітей із церебральним паралічем передбачено 13-річний термін навчання. Для всіх дітей, які не отримали відповідної дошкільної освіти, у структурі спеціальних шкіл передбачено підготовчі класи, основна мета роботи яких – підготовка дітей до навчання в школі.

Завершено роботу з розробки Державного стандарту загальної початкової освіти дітей з особливостями фізичного та/або психічного розвитку, як комплексного нормативного документу, що містить зміст освітніх галузей та базовий навчальний план, обов'язковий для всіх типів навчальних закладів.

Введення Державного стандарту спеціальної освіти в дію зумовило необхідність оновлення змісту освіти на українознавчій основі, його апробацію та впровадження в шкільну практику. На основі глибокого аналізу попереднього досвіду конструювання змісту освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку, урахуванням досягнень корекційної педагогіки та психології, вимог нормативних документів практично завершено роботу з розробки навчальних програм, підручників для початкової школи всіх типів спецзакладів. Розпочато роботу зі створення програм і посібників для дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку.

З урахуванням поетапного переходу спеціальних навчальних закладів на нові навчальні плани та програми (лист Міністерства освіти і науки України

(далі – МОН) від 25.06.2014 № 1/9-335 "Про навчальні плани та програми спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів на 2014/2015 навчальний роки"), робочі навчальні плани на 2017/2018 навчальний рік для загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з особливими освітніми потребами складаються:

– для підготовчого, 1-4 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних ЗНЗ для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа), затвердженими наказом МОН від 28.01.2014 № 80 (зі змінами);

– для 5-8 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженими наказом МОН від 22.04.2014 № 504 (зі змінами);

– для 9-10 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженими наказом МОН від 09.04.2015 № 416 "Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 26.08.2008 р. № 778";

– для 11-12 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН від 12.02.2015 № 134.

Педагоги шкіл самостійно розподіляють програмний матеріал відповідно до годин, передбачених навчальними планами для учнів з особливими потребами (за нозологіями). При цьому завданнями педагогів є врахування індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких учнів та створення відповідних умов для засвоєння програмного матеріалу, пропонованого для учнів загальноосвітньої школи.

Під час складання робочих навчальних планів для спеціальних навчальних закладів дозволяється перерозподіл до 15% навчального часу, визначеного інваріантною частиною типових навчальних планів.

Підвищенню ефективності навчального процесу сприяє корекційно-розвиткова складова інваріантної частини навчальних планів спеціальних навчальних закладів, якою регламентується організація системної реабілітаційної роботи з учнями. Обов'язковим при цьому є використання навчально-реабілітаційного пристосування, яке необхідно дитині з урахуванням особливостей її розвитку [1, с. 2].

Висновки. Застосування сучасних підходів організації навчальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами позитивно впливає на інтелектуальні та фізичні спроможності дітей, сприяє їх соціалізації та адаптації в суспільстві. Присутність дитини з особливими потребами з освітньому просторі формує толерантне ставлення здорових дітей, батьків та громадськості до вказаної категорії осіб. На нашу думку спеціальні навчальні заклади мають великий ресурсний потенціал, який використовується не в повній мірі та може бути успішно застосований в умовах інклюзивного (інтегрованого) навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Інклюзивний простір. Практичні кроки. Спеціалізований тренінг для працівників освітньої сфери // Спеціальна програма Марини Порошенко. Благодійний фонд Порошенка. – 2017. – 74 с.
2. Колишкін О. В. Вступ до спеціальності "Корекційна освіта": навч. посіб. / О. В. Колишкін. – Суми: Університетська книга, 2013. – 392 с.
3. Постанова КМУ від 12.07.2017 р. № 545 "Про затвердження Положення про інклюзивний ресурсний центр". – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
4. Постанова КМУ від 09.08.2017 р. № 588 "Зміни, що вносяться до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах". – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
5. Про навчальні плани та організацію навчально-реабілітаційного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних

закладів у 2017/2018 навчальному році // Дитина з особливими освітніми потребами. – № 8 (32). – серпень. – 2017. – С. 5-12.